

הזכות להפגין

שימוש באמצעים חריגים לפיזור הפגנות

בינואר 2015 נהרג אזרח בדווי מירי של שוטר במהלך פשיטה של המשטרה לאיתור סוחרי סמים בשכונת מגוריו ברהט.²¹⁰ במהלך הלווייתו התפתחו עימותים בין תושבים בדווי לבין המשטרה, שהסתיימו במותו של אזרח נוסף, ככל הנראה משאפת גז מדמיע.²¹¹ נשמעו גם טענות שלפיהן המשטרה השתמשה גם ברימוני הלם ואף בירי חי נגד המפגינים.²¹² בהפגנות המחאה של יוצאי אתיופיה שהתקיימו בירושלים ובתל אביב בסוף אפריל ובתחילת מאי²¹³ עלה חשש כבד להפעלת אלימות מופרזת מצד המשטרה, ולהתנהלות של שוטרים בניגוד לנהלים. מהעדויות שנאספו מפי מפגינות ומפגינים עלתה תמונה של התנהלות מאופקת של המשטרה בתחילת ההפגנות, ולאחריה מעבר לשימוש באמצעים קיצוניים ביותר לפיזור הפגנות, ובהם אלות, סוסים ופרשים, גז מדמיע ורימוני הלם – ללא התראה מראש ומבלי שניתנה למפגינים הזדמנות סבירה לעזוב את המקום לפני כן.²¹⁴ בפרט בלטה הפעלתו של רכב ה"בואש", שעד התקופה האחרונה נעשה בו שימוש רק נגד מפגינים בשטחים, ומאז יולי 2014 משמש גם בירושלים המזרחית. השימוש באמצעים החריגים מטריד במיוחד מכיוון שמדובר בהפגנות של קבוצות מיעוט; עולה החשש שלזרותם של המפגינים, ולא רק להתנהגותם, יש קשר לחומרת האמצעים המופעלים כלפיהם.

אין חולק כי על המשטרה לפעול לשמירה על הסדר הציבורי ולמניעת התפרעויות, אולם ברשותה הניסיון, הכלים והיכולת להתמודד עם אירועים מורכבים, שעולה בהם חשש להפרת הסדר הציבורי. שוטריה אמורים לדעת כיצד יש להתנהל בהפגנות, גם אם הן היו טעונות רישיון שלא התבקש, וגם אם הן נושאות אופי רגוע פחות. כשאין מנוס, ונדרש לפזר הפגנה, על השוטרים להשתמש באמצעים מידתיים, ולהקפיד על נהלי השימוש בהם. הניסיון מוכיח, כי תגובה מרוסנת מצד המשטרה תורמת להרגעת הרוחות, ומונעת את החרפת המצב והתדרדרות לפסים אלימים. הניסיון העולמי מראה גם כי אפשר להתמודד עם הפגנות סוערות, ואפילו עם הפרות סדר אלימות, תוך שימוש מועט ביותר באמצעים לפיזור הפגנות, באופן השומר על ביטחונם של השוטרים ושל המפגינים גם יחד.

היחס לאנשי תקשורת בהפגנות

בשל חשיבותו הרבה של חופש העיתונות בכלל, ובעת סיקור אירועים בעלי חשיבות ציבורית בפרט, נדרשים הצבא והמשטרה לעשות כל שביכולתם על מנת לאפשר את עבודתם של עיתונאים ועיתונאיות. בשנה האחרונה הצטברו עוד ועוד דיווחים על פגיעה בעיתונאים ובצלמים בעת תיעוד של הפגנות ושל אירועים דומים, ועל ניסיונות פסולים של המשטרה להפריע להם לבצע את תפקידם.

כך, בין היתר, דווח בחודש מאי באתר "העין השביעית" כי המשטרה לא אפשרה לעיתונאים לסקר באופן חופשי את אירועי יום ירושלים, ובהם "מצעד הדגלים" והתנגשויות שאירעו בעיר העתיקה. על פי הדיווח, המשטרה כלאה את העיתונאים ב"מתחם" מוגדר, והיו שוטרים שהרחיקו באלימות אנשי תקשורת שניסו

²¹⁰ לפירוט לגבי המקרה שבו נהרג הצעיר, סאמי אל-ג'עאר, ראו ה"ש 158 לעיל.

²¹¹ שירלי סיידלר, [המשטרה: הניידת נכנסה למתחם הקבורה ברהט בטעות; מח"ש הודיעה שלא תחקור שוטרים](#), הארץ, 19.1.2015.

²¹² [הודעה לעיתונות: פורום דו-קיום דורש מיינסטיין להקים ועדת חקירה לאירועי רהט](#), אתר פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי, 19.01.2015.

²¹³ ראו למשל: [עשרות פצועים, עימותים, רימוני הלם והרס במחאת יוצאי אתיופיה בתל אביב](#), ה"ש 49 לעיל; יאיר אלטמן, [עימותים אלימים בהפגנת יוצאי אתיופיה בבירה: 14 נפצעו](#), וואלה, 30.4.2015.

²¹⁴ בתשובה לפניית האגודה לזכויות האזרח טענה המשטרה כי האמצעים לפיזור הפגנות הופעלו באופן נקודתי ומבוקר ועל פי ההנחיות (מתן הוראת פיזור, שימוש על פי מדרג קבוע וכו'), וכי השימוש באמצעים נעשה כדי לשמור על הסדר הציבורי לנוכח הסלמה בהתנהגות המפגינים. לנוכח הפער המשמעותי בין גרסת המשטרה לבין עדויות המפגינים והדיווחים בתקשורת, פנתה האגודה בשנית וביקשה לקבל פירוט מלא של הנסיבות שבהן הופעלו אמצעים אלה. ההתכתבות ב: [לבדוק את התנהלות המשטרה בהפגנות של יוצאי אתיופיה](#), ה"ש 51 לעיל.

לסקר את האירועים.²¹⁵ בפנייה של ארגון העיתונאים לשר לביטחון פנים, שנשלחה באוגוסט 2015,²¹⁶ נמנתה שורה ארוכה של מקרים שבהם עיתונאים נפגעו בעת מילוי תפקידם או ספגו התנכלויות מידי שוטרים, ובהם: ירי כדור ספוג לפנייה של צלמת וואלה, טלי מאיר, בעת שסיקרה הפגנות בשועפט; מעצר של גלי גינת, כתבת וואלה לענייני משפט, בזמן תיעוד הפגנת שמאל בתל אביב; עיכוב של עיתונאי "הארץ" גדעון לוי ושל צלם העיתון אלכס ליבק; מעצר סרק של כתב "הארץ", יאיר אטינגר, בזמן שסיקר הפגנה בקבר דוד; ריסוס גז מדמיע לעבר כתבת הטלוויזיה הירדנית, ניבאל פארסח, ולעבר צלם שהיה עמה; החרמה אלימה של הטלפון הנייד של כתב "וואלה", אבי אשכנזי; שוטרים מנעו בכוח מכתב "חדשות 10", רועי שרון, להתקרב לזירה בעת פינוי מבנים בבית אל; שוטר היכה את כתב הפלילים של אתר "בחדרי חרדים", אלי שלזינגר, בעת שעמד לבדו על אי תנועה, למרות שציין בפניו כי הוא עיתונאי; ועוד. על פי המכתב, התופעה מוכרת כבר כשלוש שנים, אך ההסתייגות ממנה בצמרת המשטרה אינה מחלחלת אל השוטרים בשטח. דוגמה נוספת היא קנס שניתן לשני צלמים זרים באזור הר הבית על הצבת ציוד צילום במרחב הציבורי.²¹⁷ עם החרפת האירועים בירושלים בספטמבר טענו עיתונאים פלסטינים כי הוכו בידי שוטרים, וכי מדובר במדיניות מכוונת של המשטרה. במשטרה דחו את הטענות,²¹⁸ אולם הדיווחים על פגיעה בצלמים ובעיתונאים, בעיקר פלסטינים, נמשכים.²¹⁹

חופש הביטוי הפוליטי באמנות

תחילת כהונתה של הממשלה החדשה סימנה ניסיון להצר את חופש הביטוי הפוליטי כפי שהוא בא לידי ביטוי ביצירות אמנות ותרבות. כך, שר החינוך, נפתלי בנט החליט להוציא מסל התרבות את ההצגה "הזמן המקביל" של תיאטרון אל-מידאן, המבוססת על סיפורו של אסיר ביטחוני, למרות שוועדת הרפרטואר של סל התרבות דנה מחדש בהצגה, והחליטה להשאירה בסל לאחר שלא מצאה בה תכנים פוגעניים או מסיתים.²²⁰ משרד התרבות ועיריית חיפה הקפואו את התמיכה בתיאטרון אל-מידאן, דבר שהעמיד אותו בסכנת סגירה;²²¹ בעקבות עתירות לבג"ץ, הורה בית המשפט המחוזי בחיפה לעירייה להעביר לתיאטרון את יתרת התמיכה.²²² שרת התרבות, מירי רגב, הודיעה שתבחן מחדש את תמיכת המשרד בתיאטרון הילדים היפואי אלמינא על רקע סירובו של מייסד התיאטרון, השחקן נורמן עיסא,

²¹⁵ איתמר ב"ר, "[דמם של הצלמים הותר](#)", העין השביעית, 18.5.2015. בכתבה מובאת תגובת המשטרה ועל פיה התנהלותה נועדה לשמור על ביטחונם של העיתונאים. כן ראו: אורן פרסיקו, "[תעיפו את הצלמים](#)", העין השביעית, 29.5.2015.

²¹⁶ המכתב בדף הפייסבוק של ארגון העיתונאים: <http://tinyurl.com/pahb4yy>. ראו גם: יאיר טרצ'יצקי, [תופעה הולכת ומחמירה](#), העין השביעית, 19.5.2015.

²¹⁷ ניר חסון, [בעקבות תקיפות יהודים: המשטרה מגבילה כניסת נשים מוסלמיות להר הבית](#), הארץ, 26.8.2015. בכתבה מובאת תגובתה של עיריית ירושלים, ועל פיה ציוד הצילום הוצב במקום שהפריע למעבר תקין ובטיחותי, והצלמים לא נשמעו להוראות כוחות הביטחון לפנותו.

²¹⁸ ברק רביד ואח', [נתניהו: נילחם במייד האבנים גם בגליל ובנגב](#), הארץ, 16.9.2015. בכתבה מובאת תגובת משטרת ירושלים ועל פיה "שום עיתונאי לא מהווה מטרה, כשיש פיזור או מעצר הם לפעמים נפגעים תוך כדי ריצה או נפילה".

²¹⁹ ראו למשל: [תיעוד: כתבת ערוץ ערבי נפגעת מרימון שירתה המשטרה בעיסאווייה](#), וואלה, 4.11.2015; אורן זיו, [צלמי עיתונות בירושלים ובשטחים: הצבא והמשטרה נלחמים בננו](#), שיחה מקומית, 8.11.2015.

²²⁰ ירדן סקופ ויאיר אשכנזי, [בנט הורה להוציא את הצגת תיאטרון אל-מידאן מסל תרבות, בניגוד להחלטת ועדת הסל](#), הארץ, 9.6.2015. לפניית האגודה לזכויות האזרח לשר החינוך ולתשובת משרד החינוך ראו: [השרים בנט ורגב דורסים את חופש הביטוי האמנותי](#), הודעה באתר האגודה, 10.6.2015.

²²¹ יאיר ששכנזי ונעה שפיגל, [תיאטרון אל-מידאן עתר לבג"ץ נגד הקפאת התמיכה בו](#), הארץ, 19.10.2015; נעה שפיגל, [השרים רגב ושולם התערבו, ועיריית חיפה מעכבת את תקציב אל-מידאן בחודש נוסף](#), הארץ, 3.11.2015.

²²² באוקטובר 2015 הגיש ארגון עדאלה שתי עתירות נגד הקפאת התמיכה. עתירה לבג"ץ נגד משרד התרבות והשרה רגב, ועתירה לבית המשפט המחוזי נגד עיריית חיפה. לכתבי העתירות ראו: [עתירת עדאלה לבית המשפט העליון בעניין הקפאת התקציבים לתאטרון אלמינאן](#), הודעה באתר עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, 19.10.2015. בית המשפט קיבל את העתירה נגד עיריית חיפה והורה לה להעביר את יתרת התמיכה לתיאטרון, בנימוק כי ההחלטה על הקפאת התמיכה לא התקבלה על פי כללי המינהל התקין. עת"מ 35936-10-15 [תיאטרון אלמינאן נ' עיריית חיפה](#) (פס"ד מיום 4.11.2015). ראו גם: [בעקבות עתירת עדאלה: בית המשפט המחוזי בחיפה הורה להעביר את יתרת התמיכה העירונית לתאטרון אלמינאן](#), הודעה באתר עדאלה, 5.11.2015.

להופיע בהצגה של תיאטרון חיפה בבקעת הירדן,²²³ וכי תבחן את המשך תמיכתו של משרד התרבות בפסטיבל הקולנוע בירושלים, בשל הקרנת סרט תיעודי על יגאל עמיר.²²⁴ עוד ביקשה השרה רגב לקדם הצעת חוק שתמנע תקצוב של גופים ציבוריים בשל "הסתה, פגיעה בסמלי המדינה ועידוד טרור",²²⁵ והפיצה למוסדות התרבות קריטריונים לתמיכה תקציבית בדוח דומה.²²⁶ בנובמבר הודיעה השרה כי הורתה למועצה לביקורת סרטים לצפות בסרטים שיוצגו בפסטיבל של עמותת זוכרות, המוכר כ"פסטיבל סרטי הנכבה", כדי לקבוע אם אינם עוברים לכאורה על חוק יסודות התקציב, ומסיתים לאלימות ולגזענות.²²⁷

הגבלות על חופש הביטוי הפוליטי והתרבותי באו גם מכיוון של רשויות מקומיות. כך, למשל, מוסדות תרבות בחיפה סירבו להשכיר אולם לעמותת זוכרות, שביקשה להקרין סרטים העוסקים בנכבה הפלסטינית.²²⁸ בהקשר זה חשוב לציין, כי הדין מחייב רשות מקומית להשכיר אולמות לפעילות תרבותית ופוליטית.²²⁹ בשדרות, בבאר שבע ובירוחם נכנעו העיריות ללחצים פוליטיים, ומנעו את הקרנת הסרט "רעד בעזה", שעוסק בקשיים הנפשיים שאיתם מתמודדים תושבים בעזה לאחר מבצע "צוק איתן";²³⁰ ובירושלים הודיעה חברת מועצת העירייה שתפעל להטלת סנקציות על הסינמטק בשל הקרנתו.²³¹ בבאר שבע, הנימוק לאי הקרנת הסרט היה האיסור לבצע פעילות פוליטית בנכסים שהעירייה מקצה בעלות סמלית. אמנם חוזר מנכ"ל משרד הפנים קובע שאין לבצע פעילות פוליטית או מפלגתית במבנה עירוני שהוקצה ללא תמורה ממשית, אולם הפרשנות הרחבה שניתנה למושג במקרה זה מאפשרת למעשה צנזורה ופגיעה בחופש הביטוי של קבוצות מיעוט. בתגובה לפניית האגודה לזכויות האזרח הסכימו המשנות ליועץ המשפטי לממשלה כי האיסור לקיים פעילות פוליטית בנכסים עירוניים שהועמדו ללא תמורה חלה רק על פעילות מפלגתית, ולפיכך לא היתה הצדקה לאיסור על הקרנת הסרט. עוד מצינות המשנות ליועץ, כי גם הנימוקים הנוספים של העירייה – פגיעה ברגשות וחשש להפרת הסדר הציבורי – לא הצדיקו את ביטול ההקרנה.²³²

הטלת צנזורה על ביטויים פוליטיים ואמנותיים שבעיני הרשויות הם שנויים במחלוקת מצרה את השיח במרחב הציבורי, שאמור להיות פתוח, נוקב ומאתגר. הסכנה לחופש הביטוי ולדמוקרטיה מכל אחת מההחלטות האלה, ועוד יותר מכך ממשקלן המצטבר, היא חמורה. מעבר להחלטות הספציפיות, הן גם

²²³ לפניית האגודה לזכויות האזרח לשרה ראו: [השרים בנט ורגב דורסים את חופש הביטוי האמנותי](#), ה"ש 220 לעיל. לאחר שעיטא הודיע כי יאפשר לתיאטרון להופיע בבקעה, חזרה בה השרה מן האיום. ראו: יאיר אשכנזי, [השרה רגב חזרה בה מהאיום על התיאטרון של נורמן עיסא](#), הארץ, 11.6.2015.

²²⁴ לי-אור אברבך, [מירי רגב: אבחן מחדש את התמיכה בפסטיבל הקולנוע בירושלים](#), גלובס, 15.6.2015. פניית האגודה לזכויות האזרח לשרה מתאריך 16.6.2015: <http://bit.ly/1HGwo3R>.

²²⁵ יאיר אשכנזי ואיתי שטרן, [החופש תם ורגב חוזרת למאבק. על הכוונת: דניאל בארנבוים וסינמטק תל אביב](#), הארץ, 26.8.2015.

²²⁶ יאיר אשכנזי, [הקריטריונים של מירי רגב לתמיכה: אסור לפגוע בדגל או לציין את הנכבה](#), הארץ, 2.9.2015.

²²⁷ נירית אנדרמן, [שרת התרבות רגב בוחנת שלילת תמיכה מסינמטק ת"א בגלל פסטיבל סרטי הנכבה](#), הארץ, 29.11.2015. בתגובה לפניית האגודה לזכויות האזרח הבהירה המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, עו"ד דינה זילבר, כי ההליך החוקי היחיד שעל פיו אפשר להפחית את התמיכה במוסד תרבות כלשהו בגין הסתה לאלימות, הסתה לגזענות או תמיכה באקט מזוין נגד מדינת ישראל, הוא הקמת צוות על ידי שר האוצר, ולא על ידי שרת התרבות, שיכלול נציגים ממשרדי האוצר, המשפטים והתרבות. דבר זה לא קרה, והמועצה לביקורת סרטים איננה צוות בדיקה רשמי לפי הליך זה.

²²⁸ ראו: [היועמ"ש: לשרה רגב אין סמכות להתערב בפסטיבל הנכבה](#), הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 3.12.2015. נירית אנדרמן, [שני אולמות בחיפה סירבו לאפשר הקרנת סרטים על הנכבה](#), הארץ, 30.7.2015. פניית האגודה לזכויות האזרח למשנות ליועץ המשפטי לממשלה ב: [סירוב עיריית חיפה להשכיר אולמות לעמותת זוכרות](#), הודעה באתר האגודה, 19.8.2015.

²²⁹ [עמ"מ 3307/04 קול אחר בגליל נגד המועצה האזורית משגב](#) (פס"ד מיום 4.4.2005). את העתירה הגישו האגודה לזכויות האזרח ועמותת קול אחר בגליל. לכתבי בית הדין: <http://www.acri.org.il/he/1660>.

²³⁰ ג'קי חורי, שירלי סיידלר ונירית אנדרמן, [בעקבות לחץ פעילי ימין נמנעה בדרום הקרנת סרט על הלחימה בעזה](#), הארץ, 12.7.2015; נירית אנדרמן, [בלחץ פעילי ימין: בוטלה הקרנת "רעד בעזה" גם בירוחם](#), הארץ, 6.9.2015.

²³¹ נירית אנדרמן, [הסרט "רעד בעזה" יוקרן היום בסינמטק ירושלים; חברת מועצת העיר פועלת לבטל את האירוע](#), הארץ, 17.10.2015.

²³² פניית האגודה לזכויות האזרח מתאריך 20.7.2015 ותשובת המשנות ליועץ המשפטי לממשלה מתאריך 26.10.2015 ב: [האגודה לעיריית באר שבע: לאפשר את הקרנת הסרט "רעד בעזה"](#), הודעה באתר האגודה, 28.10.2015.

יוצרות "אפקט מצנן" שעלול להביא לצנזורה עצמית של אמנים ושל מוסדות תרבות, ולהשפיע על החלטות הקרנות המממנות יצירות תרבות ואמנות.²³³ בעקבות פניית האגודה לזכויות האזרח הבהירו המשנות ליועץ המשפטי לממשלה לשרת התרבות שאין בסמכותה לשקול את תוכן של יצירות אמנות בהחלטה אם לממן אותן, וכי השיקולים בחלוקת המשאבים צריכים להיות אמנותיים ומקצועיים בלבד.²³⁴

חשוב לציין כי כבר במצב החוקי כיום ברור שהמדינה לא צריכה לתמוך באירוע תרבות שהוא בגדר עברה על החוק, ושיש בו הסתה ברורה לגזענות או לאלימות. עוד יש לזכור כי האמנות היא כלי רגיש ומורכב, ואי אפשר לראות אותה באופן פשטני. לא כל הצגה שמביאה, לדוגמה, את סיפורם של מחתרת יהודית או של מבצעי פיגועים, היא בהכרח קריאה למעשי טרור. ולא כל סרט או מיצג שמבטאים ביקורת על הצבא או על המדינה, ואפילו ביקורת חריפה ונוקבת, הם בגדר פגיעה בסמלי המדינה. הניסיון להטיל צנזורה על התרבות ולהחניק אמנות שהיא מאתגרת מוסכמות ומעוררת למחשבה פוגעת באפשרות לקיים דיון ציבורי נוקב ופתוח על הסוגיות החשובות ביותר והשנויות במחלוקת בחברה הישראלית, החיוני במדינה דמוקרטית.

²³³ נירית אנדרמן, [בענף הקולנוע מודאגים: הצנזורה מכה שורש](#), הארץ, 4.8.2015; נירית אנדרמן, [הבמאי תאופיק אבו ואיל: "פולסטינים כבר לא רוצים להגיש סרטים לקרנות, מחשש שיצנזרו אותם"](#), הארץ, 1.11.2015.

²³⁴ פניית האגודה לזכויות האזרח מתאריך 16.6.2015 ותשובת המשנות ליועץ המשפטי לממשלה מתאריך 9.8.2015. ב: היועמ"ש לרגב: [אין לך סמכות לשלול תמיכה מיצירות תרבות ואמנות בשל תוכן](#), הודעה באתר האגודה, 9.8.2015.